

знання, визначеної конфігурацією все тієї ж сучасної епістеми. Доведення цієї гіпотези – потребує ще більш глибоко аналізу ситуації, що склалася в сучасній соціологічній теорії. Однак, взявши за озброєння дану стратегію, на наш погляд, можна розгорнути і представити основні напрямки і тенденції розвитку сучасного соціологічного теоретизування.

Висновки. Отже, через визначення і розгортання центральної теми і проблеми соціології – питання про умови можливості соціального порядку, яке визначає загальний дискурс соціологічного знання, ми пропонуємо представити розвиток і формування соціологічного дискурсу через поняття епістеми, яке визначає і генерує основну тематику теоретичного дискурсу в соціології та продукує епістемологічні моделі та понятійні ансамблі опису і пояснення соціальних процесів. Дане поняття дозволяє не лише прояснити специфіку і природу соціологічного дискурсу в межах дискурсу гуманітарних наук через розкриття конфігурацій сучасної епістеми і визначення місця гуманітарного знання в межах цієї конфігурації, однак також показати епістемологічну специфіку соціологічного пізнання, що базується на запозиченнях концептуальних ансамблів із суміжних емпіричних дисциплін. Такий підхід дає можливість визначити місце соціології в системі наукового знання в цілому і гуманітарного зокрема, однак також встановити і прояснити ті епістемологічні особливості, з позицій яких відбувається і організується дискурс навколо проблеми соціального порядку як центрального питання соціологічної науки.

Література

1. Зиммель Г. Как возможно общество? // Зиммель Г. Избранное. Т. 2. Созерцание жизни. - М.: Юрист, 1996. - С. 509-528
2. Тернер Дж. Структура социологической теории. - М.: Прогресс, 1985. – 470с.
3. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка // <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-25266.htm>
4. Кемеров В. Философская энциклопедия. – Минск: "Панпринт", 1998
5. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. - СПб.: А - cad , 1994. – 406 с.; 6. Фуко М. Археология знания. - К.: Ника-Центр, 1996. - 208 с.

УДК 316.330

Судаков В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, доктор соціологічних наук, професор

КОНСЕНСУСНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ОНТОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК РЕГУЛЯТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРАВОВИХ НОРМ

В статті здійснена наукова аргументація онтологічної значущості консенсусної інтеграції як фундаментального чинника, що визначає регулятивні можливості правових норм.

Ключові слова: суспільство, соціальна інтерація, консенсусна інтеграція, право правові норми.

В статье осуществлена научная аргументация онтологической значимости консенсусной интеграции как фундаментального фактора, определяющего регулятивные возможности правовых норм.

Ключевые слова: общество, социальная интеракция, консенсусная интеграция, право правовые нормы.

The paper presents scientific argumentation on the status of consensual integration as the basic factor which determines regulative possibilities of the legal norms

Keywords: society, social integration, consensual integration, law, legal norms.

Актуальність теми. Сучасний глобалізований соціальний світ постає як арена динамічних соціальних змін, які сприймаються переважною більшістю вчених як суттєві детермінанти трансформації не лише повсякденних практик, але й фундаментальних засад суспільного життя. Численні спроби ідентифікації змісту даних соціальних змін позначаються певними труднощами пізнавального характеру. Введення в науковий обіг таких ідентифікаційних метафор, як «кінець знайомого світу» (І.Валерстайн), «суспільство ризику» (У.Бек), «індивідуалізоване суспільство» (З.Бауман), «суспільство спектаклю» (Г.Дебор) засвідчує про важливість аналізу онтологічних підстав формування сучасного глобального соціального порядку, а також чинників системної інтеграції суспільного життя в окремих країнах як локальних соціальних системах.

Перспективний теоретичний підхід до дослідження даної проблематики, з нашого погляду, потребує наукової розробки логічно чітких і послідовних етапів концептуального аналізу, результатом якого мусить стати зняття підстав для сумніву, артикульованого Н.Луманом – «чи повинна сучасна соціологія приписувати консенсусній інтеграції *конститутивну* роль у суспільстві» [1, с. 25-26].

Приймаючи до уваги зміст означеної проблеми **мета** даної статті полягає в аргументації онтологічної значущості консенсусної інтеграції як фундаментального чинника, що визначає регулятивні можливості правових норм.

Насамперед зазначимо, що при дослідженні феномену консенсусної інтеграції важливо враховувати, що організаційні й функціональні підстави будь-якого соціуму базуються на дії двох механізмів: 1) на механізмі самоорганізації взаємодій індивідуальних і колективних соціальних суб'єктів у сферах економіки, політики й культури та 2) на механізмі нормативної організації й регуляції суспільного життя, що формується цілеспрямованими зусиллями людей і інститутами державної влади з метою стабілізації існуючого соціального порядку.

Специфічна дія а даних механізмів обумовлює важливість фіксації двох типів консенсусної інтеграції: 1) спонтанної (стихійної) консенсусної інтеграції та 2) примусово-нормативної консенсусної інтеграції. Таке типологічне розрізнення, на наш погляд, є важливим, оскільки воно дозволяє подолати певну однобічність у концептуальних визначеннях статусу консенсусних взаємодій у формуванні та розвитку організованих способів та форм колективного життя людей. Так у відомій праці Дж.Ролза «Теорія справедливості» консенсусні взаємодії визначаються «первісні позиції», як базисні умови утворення *договірного* за своїми генетичними витоками інституціонально організованого соціального порядку з певними технологіями забезпечення соціальної справедливості та безпечного існування людей [2, с.175-180].

Однак, на нашу думку, така суто конвенціоналістська стратегія розуміння природи консенсусної інтеграції не сприяє розкриттю суперечливого характеру соціального консенсусу, який реально є не лише джерелом розвитку соціально значущих взаємодій та справедливих суспільних угод ненасильницького характеру, але й важливим ресурсним чинником підтримки та стабільного відтворення певних правил підтримки колективної єдності та правових норм примусового характеру.

Відомо, що одним із ключових ознак права є його *загальнообов'язкова нормативність*. Дана ознака є найбільш істотним при визначенні права як соціального інституту. Так Х.Харт у знаменитій праці «Концепція права» підкреслює, що «право є системою загальнообов'язкових норм, що спонукують людей діяти за загальними правилами» [3, с.56]. Л.Фуллер також вказує на нормативні засади права «як ключової умови його ефективної дії та прояву сили суспільства» [4, с.138-139].

Звертаючи пильну увагу на важливості розумінні права як атрибутивного компонента системи нормативної організації соціального порядку та нормативної регуляції суспільного життя, важливо враховувати, що доволі тривалий час вченими робився акцент на універсальності регулятивних можливостей права. Традиція такого розуміння, як нам здається, загалом може бути пов'язана з аргументацією Е.Дюркгейма, який доводив, що «соціальне життя, усюди, де воно тривало існує, неминуче прагне

прийняти певну форму та певним чином організуватися, і право є не чим іншим, як сама ця організація у її найбільш усталеному та точному виразі» [5, с.71-72.].

Відзначимо, що універсальність організаційних і регулятивних можливостей права, згідно позиції Дюркгейма, є синонімом ефективності його соціальної дії. Ефективність соціальної дії права, на думку Дюркгейма, забезпечується інтегруючим консенсусним характером «колективних уявлень». Вчений вважав, що в нормах права специфічним чином інтегрально відображується зміст інших соціальних норм, зокрема, норм моралі. При «нормальному» стані суспільства зміст норм моралі і права набуває характеру тотожності, тому «мораль не протилежна праву, а, навпаки, є його підставою» [5, с.72.].

Однак сьогодні із таким розумінням важко погодитися, оскільки в сучасних суспільствах, особливо у їх «нормальних станах», зміст різних типів соціальних норм - релігійних, моральних, норм етикету, корпоративної культури, технічної раціональності (стандарти, еталони та ін.) - багато у чому не збігається зі змістом діючих норм права. Вочевидь, що кожний тип соціальних норм має своє специфічне суспільне призначення і відрізняється своїми цільовими та функціональними завданнями. Тому й питання про універсальність регулятивних можливостей права потребує більш детального аналізу.

Доцільно звернути увагу, що з точки зору М.Вебера саме в теоріях природного права «загальні правові норми» виводяться логічним дедуктивним шляхом з певних принципів, як «вічно значущих» умов буття людини. Однак раціональна регулятивна дія правових норм, як доводить М.Вебер, істотною мірою деформується активністю репресивного державного апарату, який зовсім не раціональним чином використовує силу як головний інструмент свого примусового впливу. У незакінченій фундаментальній праці «Економіка та суспільство» Вебер підкреслював, що «правотворчість та правозастосування є феноменами ірраціональними, оскільки правові рішення приймаються під впливом конкретних обставин окремих подій, оцінюваних з погляду етичних або політичних позицій, а не на основі існуючих і діючих у суспільстві загальних правових норм» [6, с.656.].

Відзначимо, що вплив ідей Вебера доволі наочно проявляється в сучасних постструктуралістських соціологічних концепціях права М.Фуко та П.Бурдьє. У цих концепціях також робиться акцент на необхідності вивчення явних і латентних механізмів силових дій державного апарату який загалом функціонує на основі норм «ідеологічної раціональності» - тобто на основі вибіркового використання норм права, орієнтуючись на захист інтересів панівних класів та соціальних груп.. У праці «Влада права: основи соціології юридичного поля» П.Бурдьє відзначає, що державний апарат цілеспрямовано культивує серед простих громадян (профанів) віру в нейтральність та автономність права. На практиці ж юристами, які працюють у судових інституціях, «рухають фінансові інтереси, а також їх етичні й політичні диспозиції, тобто принцип соціальної близькості з клієнтами» [7, с.99-100.].

Вочевидь, що класова диференціація сучасних суспільств якісно змінює механізми соціальної дії права. Однак, на наш погляд, важливо враховувати, що процеси класової диференціації на початку XXI століття обумовлені дією якісно нових трансформаційних тенденцій, до числа яких можна віднести: 1) індивідуалізацію суспільного життя; 2) інформаційно-технологічну революцію та 3) глобалізацію.

Важливо враховувати, що розвиток цих тенденцій істотно сприяє скороченню інтегративних та регулятивних можливостей права, що створює реальну загрозу для формування та розвитку ефективних механізмів соціальної дії права. Так відзначена нами тенденція прогресуючої індивідуалізації суспільного життя є наочним свідченням посилення екзистенціальної обумовленості та персоніфікації сучасних соціальних процесів, У праці «Індивідуалізоване суспільство» З.Бауман підкреслює, що в умовах посилення індивідуалізації, старі моделі правової регуляції суспільного життя «вже не здаються обов'язковими». Тому неможливість за допомогою норм права ефективно контролювати процеси індивідуальної активності призводить, як вважає Бауман, до посилення неправового репресивного втручання держави в особисте життя, до жорсткого

силового та насильницького впливу на індивідів. «Наше суспільство стає усе більш «воєнізованим», а насильство, обвинувачення в насильстві й очікування насильства перетворюються у головний засіб відстоювання прав індивідів або груп» [8, с.269.].

Інформаційно-технологічна революція, як відомо, суттєво прискорює розвиток історичної тенденції перетворення науки в безпосередню продуктивну силу. Важливим соціальним наслідком цієї тенденції є посилення суспільного запиту на оперативну розробку та впровадження нововведень (інновацій). Саме тому сфера інноваційної і творчої діяльності в сучасних суспільствах динамічно розширюється. Однак ця сфера, як ми вважаємо, по суті не піддається регламентуючому та регулятивному впливу правових норм. Вочевидь, що використовуючи правові норми не можна примусити вченого зробити в межах певного відрізка часу вагоме наукове відкриття. Водночас інноваційна діяльність зараз, як зауважує У.Бек, є одним із визначальних факторів соціального ризику. У праці «Суспільство ризику» вчений звертає увагу, що впровадження отриманих нових знань здійснюється певними професійними співтовариствами, які створюють свої власні квазіправові норми легітимізації результатів інноваційної діяльності. Примітно, що таке нормотворення практично не приймає до уваги діючі правові закони. Так інтенсивне поширення сучасних інноваційних медичних технологій приводить до появи спеціалізованої «неюрідичної» системи норм, яка визнається підставою для прийняття формальних легітимних судових рішень. Так сучасна юриспруденція, на думку Бека, змушена, у разі необхідності винесення рішення про «лікарську помилку», звертатися до вузько спеціалізованої системи правових норм, яка не створена юристами. Тому регулятивні можливості таких норм «в кінцевому рахунку можуть бути оцінені знов-таки лише медиками і більше ніким» [9, с.269].

Важливо також враховувати, що сучасна тенденція глобалізації приводить до істотної трансформації соціальних функцій національної держави. Тому доволі поширеною серед сучасних суспільствознавців є концептуальна позиція, згідно якої сучасну державу «вже не можна більше вважати центральною управлінською інстанцією, у якій більшість концентрує свої можливості та здатність до самоорганізації» [10, с.371].

На думку Ю.Габермаса сучасна соціальна дійсність наочно демонструє кризу інтегративних і регулятивних можливостей права, оскільки його джерелом в умовах глобалізації стає випадковість та кон'юнктурна вибірковість фактичної діяльності законодавців. Для того, щоб правові норми діяли у якості ефективних регуляторів соціальної взаємодії, як справедливо доводить Габермас, необхідна певна інтегративно-консенсусна основа, тобто ці правові норми повинні бути прийняті та визнані людьми як легітимні. А таке прийняття та визнання є неможливим без створення механізмів впливу громадян на процес формування цих норм. Тому легітимність правових норм може бути забезпечена певними комунікативними демократичними процедурами, які в сучасних суспільствах організуються не стільки інститутами держави, скільки інституціональною системою громадянського суспільства. У монографії «Розколотий Захід» Ю.Габермас, намагається обґрунтувати доцільність розмежування двох типів права, які мають різні джерела владної компетенції: 1) право держави як «субстанціональної державної влади» і 2) право громадянського суспільства, що втілює потенціал механізмів самоорганізації громадського життя і яке розуміється як «влада від народу» [11, с.121].

Таке розмежування є досить симптоматичним, оскільки в сучасних розвинутих суспільствах головним джерелом правових норм повинні стати соціально значущі законодавчі ініціативи інститутів громадянського суспільства, які відображують «волю народу» як безпосередній спонтанний вираз консенсусної інтеграції. Такого характеру законодавчі ініціативи можуть оформлятися не тільки в правові норми громадянського суспільства, але й в «право держави» у тому випадку, якщо вони отримують парламентське схвалення.

Як узагальнюючий **висновок** підкреслимо, що сучасне розуміння консенсусної інтеграції як фундаментального онтологічного чинника, що визначає регулятивні можливості правових норм, відкриває перспективи проведення більш детальних наукових досліджень

процесу генези та утвердження правових норм нового типу в системі недержавних соціальних інститутів громадянського суспільства.

Література

1. Луман Н. Общество как социальная система.. / Н. Луман / Пер с нем. / А. Антоновский. – М.:Логос, 2004. – 232с.
2. Ролз Дж. Теорія справедливості / Джон Ролз / Пер. з англ. О.Мокровольський.. – К.: Основи, 2001.- 822 с.
3. Харт Х.Л.А. Концепція права / Х.Л.А. Харт.- К.: Сфера, 2004.- 164с.
4. Фуллер Л. Мораль права / Лон Фуллер. - К.: Сфера, 2004.- 144с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. /Эмиль Дюркгейм. - М.: Канон, 1996.- 432 с.
6. Weber M. Economy and society An outline of interpretative sociology // Max Weber.- Berkeley: University of California press, 1978.- 986р.
7. Бурдьє П. Власть права: основы социологии юридического поля // Бурдьє П. Социология социального пространства. / Пьер Бурдьє. /Пер. с франц.; Отв. ред. перевода Н.А.Шматко. – М.:Институт экспериментальной социологии; СПб: Алетейя, 2005. – С.75-128.
8. Бауман З. Индивидуализированное общество. / Зигмунт Бауман. - М.: Логос, 2002. – 390с.
9. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. /Ульрих Бек. /Пер. с нем. В.Седельникова и Н.Федотовой. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384с.
10. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. / Юрген Хабермас. - Пер. с нем. - М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 416с.
11. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Юрген Хабермас. - Пер. с нем. - М.: Издательство «Весь мир», 2008. – 192с.

УДК 316.334

Корж К.М.

Київський університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, асистент

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАСОБУ СТРИМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДХИЛЕНЬ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.

В статті досліджені особливості розвитку теоретичних уявлень про соціальний контроль в соціологічних дослідженнях кінця ХІХ початку ХХ століття. Підкреслено важливість даних досліджень для подальшого розвитку соціологічного знання.

Ключові слова: соціальний контроль, соціальні відхилення, девіантна поведінка, теоретична соціологія.

В статье рассмотрены и проанализированы особенности развития теоретических представлений о социальном контроле в социологических исследованиях конца ХІХ начала ХХ столетия. Подчеркнута важность данных исследований для послудеющего развития социологического знания.

Ключевые слова: социальный контроль, социальные отклонения, девиантное поведение, теоретическая социология.

The paper dedicated to the analyzis of the theoretical ideas on social control in sociological studies by the end ХІХ and the beginning ХХ centuries. The importance of this research for the future development of sociological knowledge is underlined be the author.

Key words: social control, social deviance, deviant behavior, theoretical sociology.

Актуальність дослідження. Питання контролю в суспільстві загалом і сферах суспільних відносин зокрема завжди була актуальною і неоднозначною, оскільки не